DOI: [10.32702/2307-2105-2021.2.99](https://doi.org/10.32702/2307-2105-2021.2.99)

УДК: 330.83(477)

*Л. М. Крот,
к. е. н., доцент, доцент кафедри обліку і фінансів,
Кременчуцький національний університет імені Михайла Остроградського
ORCID ID: 0000-000247422441*

ІСТОРИКО-ЕКОНОМІЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ КОНЦЕПЦІЇ ПІДПРИЄМНИЦТВА У ВІТЧИЗНЯНІЙ НАУКОВІЙ ДУМЦІ

*L. Krot
PhD in Economics, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Accounting and Finance,
Kremenchuk Mykhailo Ostrohradskyi National University*

HISTORICAL AND ECONOMIC PRINCIPLES OF ENTREPRENEURSHIP CONCEPTS FORMATION IN DOMESTIC SC HOLAR THOUGHT

Стаття присвячена дослідженню історико-економічних засад формування концепції підприємництва у вітчизняній науковій думці. Наголошено на необхідності ґрунтовного і зваженого історико-економічного аналізу, що враховує специфіку, менталітет і національні традиції вітчизняного підприємництва.

Мета статті полягає у дослідженні історико-економічних та ментально-господарських основ формування в українській економічній думці концепції підприємництва. Особливістю української позиції розгляду підприємництва визначено актуалізацію можливостей, закладених в індивіді.

Наголошено, що історико-культурна традиція, яка спирається на цінності вільної праці, господарської самостійності та відповідальності, трудову основу багатства держави та добробуту її мешканців, утверджувалася й зміцнювалася упродовж усього часу формування української нації.

Визначено, що теоретичний аналіз історичного процесу, розроблення проектів реформування господарства та державного управління слугували базою подальшого розвитку поглядів на рушійні сили, чинники, зміст, конкретно-господарські форми підприємництва.

Зроблено висновок, що історико-культурна традиція, ментально-господарські стереотипи, ціннісні орієнтири і теоретичні засади, що визначилися напередодні реформ другої половини XIX ст. у господарській практиці та науковій літературі, були основою становлення в українській економічній думці концепцій підприємництва.

Окреслено перспективи осмислення цієї проблеми у сучасній українській економічній науці.

The article is devoted to the study of historical and economic bases of formation of the concept of entrepreneurship in domestic scientific thought. It is noted that entrepreneurship as a complex

economic and social phenomenon has come a long way in historical development, reflecting at each stage the characteristics of the era. The need for historical and economic research and thorough and balanced historical and economic analysis, which takes into account the specifics, mentality and national traditions of domestic entrepreneurship, is emphasized. The purpose of the article is to study the historical, economic and mental and economic foundations of the formation of the concept of entrepreneurship in Ukrainian economic thought. The article examines the views of Enlightenment philosophers of the Renaissance as a theoretical basis of economic activity and the nature of social relations. It was revealed that progressive pan-European tendencies in the interpretation of the business process from the standpoint of humanism, solidarity and free labor were reflected in the scientific works of Ukrainian scientists. The peculiarity of the Ukrainian position of entrepreneurship is the actualization of the opportunities inherent in the individual. It was emphasized that Ukrainian scientists developed the idea of the need to ensure the sustainability of the local economy, promote the construction of new industrial enterprises, support the economic initiative of various segments of the population.

The article states that I. Vernadsky's views on the preconditions and prospects of economic development formed the scientific basis for the further development of market economic concepts of capitalist countries.

It is concluded that the theoretical analysis of the historical process, the development of projects to reform the economy and public administration served as a basis for further development of views on driving forces, factors, content, specific economic forms of entrepreneurship. Marked that the historical and cultural tradition, mental and economic stereotypes, values and theoretical principles, that were determined on the eve of the reforms of the second half of the nineteenth century, in economic practice and scientific literature, were the basis for the formation of Ukrainian economic thought concepts of entrepreneurship.

Ключові слова: підприємництво; господарство; розвиток; економічна думка; учений; дослідження; реформи; теоретичні засади.

Key words: entrepreneurship; economy; development; economic thought; scientist; research; reform; theoretical principles.

Постановка проблеми. Важливою умовою функціонування ринкової економіки є наявність, взаємодія та оптимальне співвідношення великих, середніх і малих підприємств. Підприємництво як складний економічний і соціальний феномен пройшло великий шлях історичного розвитку, відбиваючи на кожному етапі характерні риси відповідної епохи. У давні та середні віки основним напрямом підприємницької ініціативи було купецтво і мореплавання. З переходом від натурального господарства до товарного виробництва, спочатку мануфактурного, а потім індустріального, основною сферою підприємницької ініціативи поступово стає матеріальне виробництво.

Необхідність розробки національної моделі підприємницької діяльності, яка б брала до уваги як західні інституційні норми у сфері підприємницької діяльності, так і особливості ринкової трансформації економіки України, актуалізує потребу історико-економічного дослідження та ґрунтового і зваженого історико-економічного аналізу, конструктивні пізнавально-методологічні можливості якого можуть суттєво допомогти у розв'язанні багатьох складних та неоднозначних теоретичних проблем, творчого осмислення вітчизняного досвіду, що враховує специфіку, менталітет і національні традиції.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. За останні чверть століття в науковому середовищі постійно зростає інтерес до вітчизняної економічної історії в цілому та історії підприємництва зокрема. До окремих проблем розвитку підприємницької діяльності зверталось чимало вчених, деякі питання функціонування підприємництва знайшли відображення у працях В. Небрат [1], В. Фещенко [2], П. Леоненка [3], Е. Лортікяна [4], Н. Супрун [5], О. Вербової [6], О. Кудласевич [7], Т. Лазанської [8], О. Сайкевича [9], Л. Крот [10] та ін.

Зокрема, деякі аспекти взаємодії господарського середовища та фінансово-кредитного механізму, урядової політики у висвітленні українських економістів пореформеного періоду розкрито у працях Е. Лортікяна [4]. На матеріалах торгово-промислової статистики XIX століття здійснила ґрунтовний аналіз історії підприємництва Т. Лазанська [8]. Генезу ринкового господарства, в тому числі підприємницьких відносин в українській економічній думці другої половини XIX – початку XX ст., дослідила В. Фещенко [2]. Питання активного державного втручання в діяльність економічних суб'єктів у добу ринкових реформ знайшли всебічне висвітлення у роботах О. Сайкевича [9]. Вплив діяльності земських установ на розвиток аграрного

підприємництва в українських губерніях відображено в роботі Л. Крот [10]. Процес становлення ринкових відносин в цілому та підприємництва зокрема, методологічні аспекти історії вітчизняної економічної думки у своїх дослідженнях розкрив український дослідник П. Леоненко [3]. Формування концептуальних засад теорії підприємництва в українській економічній думці другої половини XIX – початку XX ст. досліджувала О. Кудласевич [7]. У своїх дослідженнях Н. Супрун [5] приділила увагу історичним умовам становлення корпоративного управління у вітчизняній господарській практиці та теоретичній спадщині в цій царині представників вітчизняної науки.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Віддаючи належне творчому доробку українських вчених, зазначимо, що історико-економічні засади формування концепції підприємництва у вітчизняній науковій думці висвітлено недостатньо, чимало дискусійних проблем потребують розширення та поглиблення наукового пошуку.

Постановка завдання. Мета статті полягає у дослідженні історико-економічних та ментально-господарських основ формування в українській економічній думці концепції підприємництва.

Виклад основного матеріалу дослідження. Об'єктивним підґрунтям теоретичних поглядів на зміст і суспільну користь підприємництва в Україні стали національні господарські традиції. Витоки вітчизняного підприємництва сягають доби Київської Русі. В цей період, в умовах панування натурального господарства, спостерігалось поглиблення поділу праці, збільшення кількості міст і містечок, формування локальних та регіональних ринків, що стало основою зростання товарного виробництва, поширення ремесла і торгівлі. Зародження підприємництва за часів Київської Русі відбувалось завдяки діяльності ремісників і купців, підґрунтям якої слугували індивідуальна власність, приватна ініціатива, відповідальність та заповзятливість, а також поширенню торгівлі, за рахунок якої відбувалось легальне накопичення первинного капіталу, поширювалася підприємливість на теренах Київської Русі. Успішність зростання підприємницької діяльності підтверджувалася широким розвитком кредитних відносин уже в XI–XIII ст.

В період Середньовіччя можна спостерігати лише початковий етап формування підприємництва у класичному його трактуванні. Разом із тим варто говорити про становлення протопідприємництва, розвитку духу підприємництва, визначення в правових кодексах умов виробництва та обміну продуктами праці й правил торгівлі, пошук нових форм об'єднання для ведення господарської діяльності, застосування нових матеріалів та технік виробництва товарів, налагодження ділових чи то партнерських стосунків, освоєння нових ринків збуту тощо. Усе це було реальною передумовою (матеріальною, ментальною та нормативно-правовою базою) становлення капіталістичних ринкових відносин у період Нового та Новітнього часу [1, с. 34].

Про зародження підприємницьких відносин свідчать матеріальні та писемні джерела, зокрема, пам'ятки матеріальної культури, послання-накази князів, літописи, законодавчі акти тощо. Так, першим документом, що відображав основні процеси економічного та суспільного життя, регулював господарську діяльність і комерційні відносини, була «Руська Правда». В ній містилися норми, що законодавчо закріплювали права та обов'язки учасників комерційних і позикових угод, врегульовували майнові та кредитно-грошові відносини, регулювали процедуру банкрутства, захищали права власності та регламентували форми залежності фізичних осіб. Також у зведенні законів були визначені такі поняття, як короткострокова і довгострокова позики, торгова комісія і внесок у спільне торговельне підприємство, торговий кредит та інші; визначався певний порядок стягнення боргів із неплатоспроможного боржника при ліквідації його справи.

За часів польсько-литовського панування набули розвитку місцеві промисли, що становили основу формування промислового виробництва в Україні. Гуральні, поташні, соляні буди, селітряні промисли, гуті та інші види самостійної господарської діяльності були прообразом промислового підприємництва і забезпечували розвиток національного ринку. Використання спеціальних пристроїв і механізмів, ускладнення організації та підвищення технічного рівня виробництва супроводжувалося дедалі ширшим використанням найманої праці. На базі ремісничого виробництва та розвитку сільських промислів формувалася так звана розсіяна мануфактура, що обумовило включення широких верств населення в єдине господарське середовище, консолідацію економічних суб'єктів [11, с. 166–179]. Ці процеси зумовлювали становлення відповідного типу мислення, стереотипів поведінки, господарської культури.

Друга половина XV – початок XVI ст. характеризується активізацією процесів централізації у Польщі та послабленням князівства Литовського. Це спонукало обидві держави до більш тісного союзу, і 1 липня 1569 р. була підписана Люблінська унія та утворена нова держава – Річ Посполита. Упродовж XVI–XVII ст. товарність сільськогосподарського та ремісничого виробництва зростала. Експансія польської шляхти обумовила формування на українських теренах фільварків – масштабних високотоварних господарств. У межах великого землеволодіння на панських землях розвивалося виробництво та ринок аграрної продукції, видобуток солі, млинарство, залізорудна промисловість, а також лісовий промисел. Як писав О. Оглобин, дух промислового підприємства захопив усі стани суспільства [12, с. 112]. Заповзятливість та економічна активність українського населення сприяли формуванню конкурентного середовища та утвердженню ліберальних засад суспільної свідомості, національної трудової етики, ментально-господарських основ розвитку суспільної та, зокрема, економічної думки.

Теоретичною основою економічної діяльності та характеру соціальних відносин, обумовлених господарськими процесами, стали погляди філософів-просвітителів доби Відродження. Роль Реформації в економічному житті виявляється у зміні суспільної свідомості, а саме: пробудження раціонального сприйняття світу та місця людини в ньому, що спонукало до розвитку освіти й науки; формування нової трудової етики на

засадах особистої свободи та відповідальності. Господарська діяльність і громадянська активність розглядалися як взаємопов'язані та взаємообумовлені складові суспільного добробуту, соціальної злагоди і особистого щастя.

На українських теренах ідеї Реформації поширюються починаючи з XVI ст. і знаходять відгук як серед прогресивного духовенства, так і поміж земельних магнатів і шляхти. В цей період господарський розвиток характеризується низкою прогресивних тенденцій, а саме: розвиток ремесел і сільських промислів, формування передумов ринкової економіки та становлення інституту підприємництва.

Видатні мислителі XV–XVIII ст. Ю. Дрогобич, П. Русин, С. Оріховський-Роксолан, Ф. Прокопович проповідували загальноєвропейські ідеали гуманізму, солідаризму та вільної праці. Центральною ідеєю гуманізму була актуалізація можливостей, закладених в індивіді. Зміни світогляду формували передумови нової структури суспільства, в якому соціальні можливості кожного визначаються його діяльною активністю, а шанси на економічний успіх і матеріальний добробут залежать не стільки від місця у суспільній ієрархії, як від включеності в горизонтальні відносини ринкового обміну.

Переосмислення та переоцінка прав і свобод особистості, започатковані в процесі гуманістичних зрушень у суспільній свідомості та науці в добу Відродження та Реформації, виявилися основою становлення теоретико-філософських засад ринкового господарства, громадянського суспільства та правової держави [13, с. 28–29].

Феноменом українського середньовіччя став братський рух. Братства як релігійно-національні організації об'єднували у своїх лавах ремісників, селян, запорозьких козаків, купців та українських магнатів. Економічна ідеологія братського руху спиралася на прагнення економічної свободи та рівності задля досягнення «суспільного блага» і «народної користі», захисту економічних та соціальних прав українського населення. Ідеї справедливості, правової рівності, політичної свободи і громадянського служіння становили підґрунтя практичної діяльності братств. Основу формування підприємницької верстви і прогресивних перетворень господарства становили зміни суспільної свідомості, зростання громадянської та економічної активності населення, які відбувалися під впливом братського руху та розвитку освіти в Україні у XVI – першій половині XVII ст.

Отже, діяльність братств підпорядковувалася ідеям економічного підприємництва, справедливості, правової рівності, політичної свободи і громадянського служіння. Тим самим, можна стверджувати, що світоглядна основа української соціально-філософської думки XVI–XVIII ст. аксіологічно близька до економічного лібералізму і може розглядатися як теоретичне джерело формування наукових поглядів на підприємництво в Україні [7, с. 55].

Теоретичним оформленням соціально-економічних умов розвитку підприємництва як прогресивної форми господарювання у другій половині XVIII ст. стала економіко-правова концепція С. Десницького. На його думку, передумовами економічного розвитку являються захист державою майнових прав громадян, сприяння господарській ініціативі, правове забезпечення комерційних угод. В своїх дослідженнях учений докладно висвітлював питання сільського господарства, мануфактурної промисловості, торгівлі, грошей, кредиту, державного бюджету, податків з позиції заохочення економічної активності населення, реалізації підприємницького потенціалу. Право власності поряд з правом на життя, свободу, честь і здоров'я він зараховував до невід'ємних прав людини, що забезпечують можливість самореалізації та участі в господарському та соціальному житті [14, с. 261–262].

Відображенням ментальних і господарських основ формування наукових поглядів на розвиток господарства та роль держави в його забезпеченні стало обґрунтування Я. Козельським пропозицій щодо модернізації державної політики. Синтезуючи історико-етичні та ліберальні засади, вчений запропонував ряд заходів, направлених на розвиток економічної ініціативи та самостійності господарських суб'єктів за політичного сприяння держави. З одного боку, він був противником експансивної зовнішньої політики, надмірних воєнних видатків, що підривають економічну основу безпеки, а з іншого – наголошував на тому, що позиції країни в світі визначаються перш за все станом її внутрішнього виробництва. Він також усвідомлював необхідність міжнародних економічних відносин і переваги розвиненої зовнішньої торгівлі для поступу господарства та добробуту населення. Я. Козельський підкреслював, що істинну основу багатства й джерело достатку становить «не золото й срібло, а працелюбність» [15, с. 537]. Історико-культурна традиція, яка спирається на цінності вільної праці, господарської самостійності та відповідальності, трудову основу багатства держави та добробуту її мешканців, утверджувалася й зміцнювалася упродовж усього часу формування української нації.

В суспільно-політичній літературі початку XIX ст. висвітлювалися та поширювалися ідеї вільного розвитку господарських сил народу, забезпечення правових умов для реалізації його економічного потенціалу, створення середовища, сприятливого для технічного прогресу та технологічних нововведень. Зокрема, у теоретичних працях і проєктах суспільно-політичної модернізації, що розроблялися В. Каразіним, І. Вернадським, провідна роль надавалася заповзятливості широких верств економічно активного населення, звільненню виробничих можливостей від обмежень консервативних соціальних відносин та включенню всіх ресурсів у господарський кругообіг [7, с. 55].

Виходячи з теоретичних основ класичної політичної економії, українські вчені розвивали ідеї необхідності забезпечення стійкості місцевого господарства, сприяння будівництву нових промислових підприємств, підтримки господарської ініціативи різних верств населення.

Видатний громадський діяч та економіст В. Каразін, базуючись на ідеях фізіократів, розробляв проекти господарського розвитку, які охоплювали рекомендації щодо ефективного приватновласницького підприємництва в усіх сферах господарства, зокрема інтенсифікації землеробства, пришвидшення розвитку промисловості та торгівлі, використання найманої праці. В. Каразін вживав поняття «домоводство» (а не господарство), що походить від грецького і означає «закон або правила ведення домашнього господарства».

Причини відсталості економічного розвитку Російської імперії В. Каразін пов'язував з недостатнім розвитком промисловості та торгівлі, зовнішніми боргами, які призводять до знецінення російських грошей. Пропонував для погашення боргів продавати державні землі приватним особам, у т. ч. селянам. Вважав, що право на існування мають тільки прибуткові підприємства, а такими, за його переконаннями, можуть бути лише приватні, пропагував розвиток підприємництва «по-європейськи».

Вчений аргументував неефективність використання старих форм господарювання, розробляв шляхи економічного розвитку країни, зокрема інтенсифікації виробництва, вдосконалення техніки, впровадження прогресивних технологій, реформування аграрних відносин. На його думку, збільшення частки приватної власності, утвердження принципів економічного лібералізму сприятиме реалізації перспективи економічного піднесення країни, зміцненню курсу національної валюти, подоланню залежності від іноземних кредитів. Вчений надавав великого значення захисту принципу свободи господарської діяльності всіх класів суспільства, а також прямо поставив питання про необхідність докорінної зміни вітчизняного законодавства. Саме визначеність законів, на думку В. Каразіна, становить основу вільної та активної господарської діяльності [16, с. 17].

І. Вернадський виступав за розвиток підприємницької ініціативи, особливу увагу приділяв інституційним умовам розвитку господарства, серед яких головними визначив забезпечення державою економічної свободи та правового захисту власності. Як один із учасників підготовки реформ 1860-х років, І. Вернадський у столичний період своєї діяльності на державних посадах відстоював ідею звільнення селян зі збереженням поміщицького землеволодіння, але виступав проти встановлення високих викупних платежів, обґрунтував проект реформування банківської системи та розвитку іпотечного довгострокового кредитування. У питаннях грошового обігу та кредиту вчений також дотримувався ліберальних підходів і був прибічником необхідності «розкріпачення капіталу» та розвитку зручних форм товарно-грошових відносин [17; 18]. Можна стверджувати, що погляди І. Вернадського на передумови та перспективи господарського розвитку формували науковий базис для подальшого розвитку ринкових економічних концепцій.

Інституційним підґрунтям генези національного підприємництва на західноукраїнських землях, які входили до складу Австрійської монархії, стали реформи кінця XVIII – першої половини XIX ст. (реформи Марії Терезії, проваджувані у 1768–1776 рр., Йосифа II (1782–1787), аграрна реформа 1848 р., ухвалення нової австрійської конституції (1860)). Скасування панщини у Закарпатті, Галичині та Буковині уможливило розвиток на цих землях українського господарського руху шляхом заснування кооперативних спілок, організацій економічної самопомочі, кредитних союзів тощо.

В господарському розвитку Російської імперії (й України як її складової частини) другої половини XIX – початку XX ст. спостерігається інтенсифікація розвитку промисловості, спричинена як промисловим переворотом, в результаті якого відбувся перехід від мануфактури до фабрики, від дрібного товарного виробництва – до широкомасштабного, від ручної праці – до застосування парових двигунів та системи машин, так і реформою 1861 р., яка, вивільнивши безземельних селян, надала резерв робочої сили для промисловості. У ході розвитку промислового капіталізму, як відмічає В.М. Феценко [2, с. 55], на українському терені відбувалися суттєві трансформації, що свідчили про поступове переростання промислового капіталізму в монополістичну стадію. Цей процес мав об'єктивний характер і був закономірним результатом розвитку капіталістичних відносин у країні. Зазначені трансформації в принциповому плані майже нічим не відрізнялися від аналогічних процесів у розвинутих країнах Західної Європи та США.

Із середини 90-х років XIX століття монополістичні тенденції в розвитку капіталізму особливо посилюються, в результаті концентрації і централізації виробництва створюються потужні монополістичні об'єднання, котрі, зважаючи на свою економічну міць, отримують можливість впливати майже на все економічне життя суспільства. Конкуренція стає «недосконалою», змінюється механізм ціноутворення, відбувається трансформація всього ринкового господарства, виникає потреба в регулюванні економічних процесів [2, с. 55].

Особливістю українського підприємництва став тісний зв'язок підприємництва з державною казною та активний регулюючий вплив держави на його функціонування. На початку XX століття сфера державного втручання в підприємництво в Росії проявлялася активною участю держави у формуванні нових галузей промисловості, стимулюванні розвитку приватного підприємництва, створенні приватних банківських установ і кредитних товариств, що в подальшому позначилося на покращенні інвестиційного становища у державі.

В українській економічній думці наукова зацікавленість проблемою підприємництва виникає в другій половині XIX ст. Характерною рисою вітчизняних досліджень було те, що феномен підприємництва розглядався в широкому загальноісторичному сенсі та тісно пов'язувався з практикою становлення ринкових відносин. Розробка проблем підприємництва відбувалася переважно в руслі класичних підходів, а також спираючись на ідеї німецької історичної школи. Головну увагу українські вчені-економісти А. Антонович, М. Бунге, І. Вернадський, К. Воблий, М. Довнар-Запольський, В. Железнов, В. Левитський, П. Мігулін, М. Соболев, П. Струве, Д. Піхно, М. Туган-Барановський, І. Тарасов, М. Цитович, П. Фомін, О. Фінн-

Снотаєвський, Л. Федорович, І. Янжул зосередили на таких питаннях, як сутність, організація підприємницької діяльності, значення підприємця у виробництві, стосунки з державними та громадськими інститутами, законодавче забезпечення підприємництва, можливості реалізації управлінських здібностей підприємця тощо.

Вагомим внеском у розвиток теорій економічного розвитку та підприємництва є теоретичні праці Михайла Івановича Туган-Барановського. Своїм фундаментальним науковим доробком він заклав основи вітчизняній економічній науці та дав поштовх до розвитку світової економічної думки.

Серед форм державного регулювання ринкових процесів в українській науковій літературі найбільш повно були досліджені фабричне законодавство, митна, банківська, біржова, податкова і т.д. політика держави, регулювання відносин землеволодіння, одержавлення деяких галузей народного господарства, казенні замовлення (праці П.І.Фоміна, В.Ф.Левитського, М.І.Туган-Барановського, М.Соболева й ін.). [18, с. 10].

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі. Таким чином, теоретичний аналіз історичного процесу, розроблення проектів реформування господарства та державного управління слугували базою подальшого розвитку поглядів на рушійні сили, чинники, зміст, конкретно-господарські форми підприємництва.

Опрацювання вітчизняних літературних джерел з питань підприємництва дає підстави для висновків та узагальнень щодо особливостей формування концепції підприємництва у вітчизняній науковій думці. А саме, перші спроби наукового осмислення нових явищ господарського життя, пов'язаних з розвитком товарно-грошових відносин та використанням найманої праці, відносяться до періоду пізнього середньовіччя. У другій половині XVIII ст. теоретичною основою становлення цілісної системи економіко-правових поглядів українських мислителів була ідеологія гуманізму, просвітництва та економічного лібералізму. Забезпечення державою економічної свободи громадян та правового захисту власності стало головними вимогами реформаційних проектів С. Десницького, В. Каразіна, І. Вернадського. Праці даних учених заклали підвалини наукової розробки проблеми взаємодії держави та господарюючих суб'єктів за умов розвитку ринкових відносин. Загалом же історико-культурна традиція, ментально-господарські стереотипи, ціннісні орієнтири і теоретичні засади, що визначилися напередодні реформ другої половини XIX ст. у господарській практиці та науковій літературі, були основою становлення в українській економічній думці концепцій підприємництва. Їх праці вагомо увійшли до скарбниці світової економічної думки, проте в економічній практиці сучасної України використані далеко не повною мірою.

Необхідність розробки національної моделі підприємницької діяльності, яка б брала до уваги як західні інституційні норми у сфері підприємницької діяльності, так і особливості ринкової трансформації економіки України, актуалізує потребу ґрунтовного і зваженого історико-економічного аналізу. Також не набуло комплексного історико-економічного аналізу питання соціальної відповідальності підприємництва. ґрунтовні знання соціально- економічного розвитку минулого, вітчизняна господарська традиція можуть прислужитися як основа успішного розвитку інституту підприємництва, економічної культури, соціалізації економіки України та системної трансформації суспільства.

Список літератури.

1. Підприємництво в Україні: історико-інституційний аналіз : монографія / за ред. д.е.н. В.В. Небрат. Київ, 2019. 532 с. URL:<http://ief.org.ua/docs/mg/314.pdf> (дата звернення 18.02.2021)
2. Фещенко В.М. Дослідження проблем становлення та розвитку ринкового господарства в працях економістів України другої половини XIX – початку XX ст. : монографія. Київ : КНЕУ, 2003. 187 с.
3. Леоненко П.М. Методологічні аспекти історії української економічної думки (XIX–XX ст.): монографія. Київ: ІАЕ УААН, 2004. 434 с.
4. Лортикян Э. Л. История экономики и экономической мысли Украины. Эволюция рыночной экономики. Харьков : Консум, 2004. 360 с.
5. Супрун Н.А. Эволюция вітчизняної моделі корпоративного управління : монографія. Київ: КНЕУ, 2009. 270 с.
6. Вербова О. Західноукраїнське приватне підприємництво міжвоєнного часу. Львів : ЛА «Піраміда». 2001. 187 с.
7. Кудласевич О.М. Українські джерела теорії підприємництва : монографія. Київ, 2014. 256 с.
8. Лазанська Т.І. Історія підприємництва в Україні (на матеріалах торгово–промислової статистики XIX ст.). Київ, 1999. 282 с.
9. Сайкевич О.Д. Державне регулювання ринкової економіки в роботах українських економістів другої половини XIX – початку XX ст. : автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.01.04. Київ, 2004. 18 с.
10. Крот Л.М. Роль земств Лівобережної України в модернізації сільського господарства (1864–1914): автореф. дис. канд. екон. наук: 08.00.01. Київ, 2009. 18 с.
11. Небрат В.В., Супрун Н.А. та ін. Еволюція ринкових інститутів в Україні : монографія: у 2 ч. Ч. 1 / за ред. В.В. Небрат. Київ, 2012. 332 с.
12. Оглоблин О. Думки про Хмельниччину. Нью- Йорк, 1957. 163 с.
13. Небрат В.В. Еволюція теорії державних фінансів в Україні : монографія. Київ, 2013. 584 с.
14. Десницький С.Е. Из примечаний к переводу книги Блэкстона «Истолкования английских законов» / Юридические произведения прогрессивных русских мыслителей. Вторая половина XVIII века. Москва : Юридическая литература, 1959. С. 259–264.

15. Козельский Я.П. Философические предложения / Избранные произведения русских мыслителей второй половины XVIII века. М., 1952. Т.1. 620 с.
16. Каразин В. Мысли относительно до присутственных мест (подано г. Д.П. Трошинскому 15 мая 1801 года) / Сочинения, письма и бумаги В.Н. Каразина, собранные и редактированные проф. Д.И. Багалеем. Изд. Харьк. ун-та, 1910. 908 с.
17. Вернадский И.В. Кредит. *Экономический указатель*. 1856. № 6. С. 129–130.
18. Вернадский И.В. Кредит и монета. *Экономический указатель*. 1857. № 7. С. 150–151.

References.

1. Nebrat, V.V (2019), *Pidpryyemnytstvo v Ukraini: istoryko-instytutsiynyy analiz : monohrafiya* [Entrepreneurship in Ukraine: historical and institutional analysis: a monograph], Kyiv, Ukraine, Available at: <http://ief.org.ua/docs/mg/314.pdf> (accessed 18.02.2021)
2. Feshchenko, V.M (2003), *Doslidzhennya problem stanovlennya ta rozvytku rynkovoho hospodarstva v pratsyakh ekonomistiv Ukrainy druhoi polovyny XIX – pochatku XX st. : monohrafiya*. [Research of problems of formation and development of market economy in works of economists of Ukraine of the second half of the XIX - the beginning of the XX century. : monograph], KNEU, Kyiv, Ukraine.
3. Leonenko, P.M. (2004), *Metodolohichni aspekty istorii ukrainskoi ekonomichnoi dumky (XIX–XX st.)* [Methodological aspects of the history of Ukrainian economic thought (XIX-XX centuries)], IAE UAAN, Kyiv, Ukraine.
4. Lortikyan, E. L. (2004), *Istoriya ekonomiki i ekonomicheskoy mysli Ukrainy. Evolyutsiya rynochnoy ekonomiki* [History of the economy and economic thought of Ukraine. The evolution of a market economy], Consum, Kharkiv, Ukraine.
5. Suprun, N.A. (2009), *Evolutsiya vitchyznyanoi modeli korporatyvnoho upravlinnya : monohrafiya*. [Evolution of the domestic model of corporate governance: a monograph], Kyiv, KNEU, Ukraine.
6. Verbova, O. (2001), *Zakhidnoukrayins'ke pryvatne pidpryyemnytstvo mizhvoyennoho chasu* [Western Ukrainian private entrepreneurship of the interwar period], LA «Pyramid», Lviv, Ukraine.
7. Kudlasevych, O.M. (2014), *Ukrains'ki dzherela teorii pidpryyemnytstva* [Ukrainian sources of business theory], DU «In-t ekon. ta prohnozuv. NAN Ukrainy», Kyiv, Ukraine.
8. Lazanska, T.I. (1999), *Istoriya pidpryyemnytstva v Ukraini (na materialakh torhovo–promyslovoyi statystyky XIX st.* [History of entrepreneurship in Ukraine (on the materials of trade and industrial statistics of the XIX century)], Kyiv, Ukraine.
9. Saykevych, O.D. (2004), “State regulation of the market economy in the works of Ukrainian economists of the second half of the XIX - early XX centuries”, Abstract of Ph.D. dissertation, Economy, Kyiv Ukraine.
10. Krot, L.M. (2009), “The role of the zemstvos of the Left Bank of Ukraine in the modernization of agriculture (1864–1914)”, Abstract of Ph.D. dissertation, Economy, Kyiv Ukraine.
11. Nebrat, V.V. and Suprun, N.A. (2012) *Evolutsiia rynkovykh instytutiv v Ukraini : monohrafiya* [Evolution of market institutes in Ukraine: monograph], Kyiv, Ukraine.
12. Ogloblin, O. (1957), *Dumky pro Khel'nychynu* [Thoughts about Khmelnytsky region], New York, USA.
13. Nebrat, V.V. (2013) *Evolutsiia teorii derzhavnyh finansiv v Ukraini: monohrafiya* [Evolution of public finance theory in Ukraine: monograph], Kyiv, Ukraine.
14. Desnitskiy, S.E. (1959), “From the notes to the translation of Blackston's book "Interpretations of English Laws”, *Iuridicheskie proizvedeniia progressivnyh russkikh mysliteley. Vtoraia polovina XVIII veka* [Legal works of progressive Russian thinkers. Second half of the XVIII century], Moskva, Russia, Pp.259–264..
15. Kozel'skiy, I.A.P. (1952), “Philosophical proposals”, *Izbrannyye proizvedeniia russkikh mysliteley vtoroy poloviny XVIII veka* [Selected works of Russian thinkers of the second half of the 18th century], Moskva, Russia.
16. Karazin, V. (1910), “Thoughts in relation to public places”, *Sochineniia, pis'ma i bumagi V.N. Karazina, sobrannyye i redaktirovannyye prof. D.I. Bagaleem* [Works, letters and papers by V.N. Karazin, collected and edited by prof. D.I. Bagaley], Khar'kov, Russia.
17. Vernadskiy, I.V. (1856), “Credit”, *Ekonomicheskii ukazatel'*, vol. 6, pp. 129–130.
18. Vernadskiy, I.V. (1857), “Credit and coin”, *Ekonomicheskii ukazatel'*, vol. 7. pp. 150–151.

Стаття надійшла до редакції 20.02.2021 р.